

Холодова Вероніка Сергіївна

студентка факультету «Міжнародні відносини та Журналістика»

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: Яресько Катерина Васильівна,

Кандидат педагогічних наук,

Харківський національний економічний університет

Імені Семена Кузнеця

Проблематика формування образу біженців з України у ЗМІ

Анотація. У роботі надано визначення основних понять, обґрунтовано актуальність проблеми. Розглянуто особливості формування образу біженців України.

Ключові слова: біженці, формування образу, медійний простір.

Вступ та постановка проблеми. Відтік громадян України поступово відбувався і до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну від 24 лютого 2022 року здебільшого через трудову міграцію. У першій половині 2010-х років Україну щороку залишали близько 500 тисяч людей. Ситуація трохи покращала після 2014 року, проте все ще понад 100 тисяч людей щороку виїжджали з України. Так, загалом у 2011-2020 роках Україну залишили та не повернулися 2,6 мільйона громадян [3]. Однак з початком повномасштабного вторгнення багато громадян України були вимушені покинути країну через військові дії з міркувань безпеки та стали «біженцями». Так, з 24 лютого 2022 року по 3 січня 2023 року включно в Європі для тимчасового захисту зареєстровано 7 915 287 осіб. У національних програмах тимчасового захисту та підтримки беруть участь 4,9 млн біженців. Усього з 24 лютого з України до сусідніх країн виїхало понад 17 млн осіб, повернулося в Україну - орієнтовно 9,2 млн переселенців [1].

Особливо гостро на тлі описаних подій постало питання формування образу біженців з України у ЗМІ, що погіршується наявністю російської пропаганди, що проникає не тільки в українське суспільство, а й на міжнародну арену медійного простору. Тож вважаємо актуальним дослідження проблематики формування образу біженців з України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема біженства не є новою в науковій площині. Психологічні особливості різних категорій мігрантів досліджували так науковці як: М. Багері, Н. Лебедева, М. Максимов, К. Оберг, Н. Палагіна, Ю. Платонов, Г. Солдатова, В. Хесле, Л. Шайгерова та ін. Аналізом міграції як фактора соціально-культурних змін в суспільстві, а також міграційних процесів у контексті мультикультуралізму займаються такі зарубіжні дослідники, як Г. Тіллет, М. Гібернау, Р. Парк, У. Кимлік, Ч. Тейлор. У вітчизняній науці міграцію як соціально-економічний процес та масштаби її впливу на сучасний ринок праці вивчають такі українські науковці, як М. Шульга, М. Романюк, Е. Лібанова. Дослідженню основних тенденцій, специфіки та наслідків міграційних процесів в умовах глобалізації приділяють увагу Ю. Римаренко, О. Малиновська, Ю. Кривенко, М. Козловець, Л. Ороховська. Засоби та механізми формування стереотипного образу мігранта у ЗМІ та особливості його сприйняття медіа-аудиторією, міграцію як фактор суспільних настроїв вивчають зарубіжні дослідники Л. Арутюнян, В. Дятлов, Т. Скребцова, Н. Шибанова. Вплив мас медіа на стан міжентічних відносин аналізують Є. та М. Савва. Проблемами міжентічного сприйняття, взаємодії і толерантності займаються такі автори, як В. Агєєв, Н. Лебедева, Ю. Платново, В. Гриценко тощо.

Метою роботи є обґрунтування актуальності дослідження проблематики, основні принципи та обставини формування образу біженців з України через повномасштабне вторгнення Росії в Україну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі існує три способи легального перебування українців на території держав ЄС: (1) в статусі туриста; (2) шляхом отримання тимчасового захисту; (3) шляхом отримання

статусу біженця. Варіант з туристичним перебуванням протягом 90 днів без права працевлаштування в країнах ЄС не зазнав змін і є актуальним для тих, хто покинув Україну до 24.02.2022 та залишився в ЄС після вказаної дати. Особи, які виїхали до ЄС 24.02.2022 та пізніше також можуть перебувати на території ЄС в статусі туриста, але на власному забезпеченні, та не можуть розраховувати на підтримку, яку надає "тимчасовий захист" [2].

Перш за все, тим хто залишає територію України варто знати, що тимчасовий захист та статус біженця є різними правовими категоріями, які мають різні юридичні наслідки. Особи, які перетинають кордон часто плутаються в термінах, здебільшого оперуючи поняттями "біженець" і тому, при зверненні за допомогою, можуть неправильно визначитись з категорією захисту, яку насправді хотіли б отримати в ЄС. Тимчасовий захист та біженство мають різне нормативне регулювання, різний порядок отримання та позбавлення, різне коло осіб і сфери застосування та в певній мірі схожі права, які надає кожен статус. Головна різниця в тому, що статус біженця - це індивідуальне, гарантоване міжнародними конвенціями право, тоді як право на тимчасовий захист є колективним, не передбачає звернення з індивідуальними заявами та проходження адміністративної процедури її розгляду [2].

Головним документом, який регулює питання надання тимчасового захисту є Директива ЄС 2001/55/ЄС про тимчасовий захист, яка була прийнята в ЄС ще 20.07.2001 для забезпечення мінімальних стандартів надання тимчасового захисту у випадках масового напливу переміщених осіб. Проте вперше Директиву було активовано Рішенням Ради ЄС 2022/382 від 04.03.2022 саме для українців [2].

Головна мета Директиви полягає у послабленні тиску на національні системи надання притулку та забезпечення переміщених осіб на території держав-членів ЄС такими гармонізованими правами як право на проживання, медичну допомогу і освіту, доступ до ринку праці та житла та ін. Але надання тимчасового захисту не означає автоматичне отримання статусу біженця. В

той же час особа, яка отримала тимчасовий захист не позбавлена права отримати статус біженця в порядку, встановленому законодавством держави її перебування [2]. Водночас зазначимо, що в рамках цієї роботи ми узагальнили 3 описані вище поняття в слово «біженець», оскільки саме воно здебільшого використовується в ЗМІ та за допомогою нього формується образ українців.

Дискурс про мігрантів, що конструюється друкованими та електронними ЗМІ, може розгортатися в різних площинах: це можуть бути телерепортажі, аналітичні статті в науково-популярних виданнях, інтернет-блоги, пости в соціальних мережах, різноманітні ток-шоу та навіть побутові розмови. Можна виокремити цілий ряд прийомів, за допомогою яких у ЗМІ конструюється образ мігранта. Наведемо основні з них [4].

Приписування мігрантам негативних стереотипізованих рис. Зазвичай в інформаційних повідомленнях підкреслюється, що мігранти:

вихідці з бідних, погано розвинених країн;

не мають освіти та високої професійної кваліфікації, через що спроможні виконувати лише «брудну» та малооплачувану роботу;

витісняють з ринку праці місцеве населення та захоплюють «хлібні місця»;

не дотримуються норм особистої гігієни та мають неохайний зовнішній вигляд;

інфіковані небезпечними хворобами, що несуть загрозу оточуючим;

ігнорують або зневажливо ставляться до прийнятих в суспільстві правил і норм поведінки, культурних звичаїв;

характеризуються високим рівнем злочинності (особливо молодь) та утворюють етнічні кримінальні угруповання;

не сплачують податки та живуть за рахунок соціальної допомоги з боку держави;

є перманентним джерелом соціальних, релігійних та етнічних конфліктів.

Свою частку у формування образу мігранта привносять й соціальні ток-шоу, де він постає в якості затурканої та безправної жертви системи, гумористичні передачі (на кшталт російської «Нашої Раши», що створила стійкий стереотипізований образ таджика) тощо. Зневажливе ставлення до таких осіб складається й за допомогою використання образливої лексики («чурки», «азери», «хачі», «абреки», «косоокі», «російські свині», «брудні мексикашки», «латиноси», «чорні» тощо). Подібні назви виникають через несхожість зовнішнього вигляду і поведінки «своїх» та «чужих» [4].

Важливо зазначити, що частиною формування ставлення, а як наслідку – образу, є висловлювання високопосадовців країн, що приймають «біженців» в медійному просторі. Ми наведемо висловлювання представників Польщі та Румунії, оскільки саме ці країни прийняли або пропустили найбільше «біженців» з України після початку повномасштабного вторгнення. Професор Пьотр Мазуркевич з Університету кардинала Стефана Вишинського у Варшаві у інтерв'ю для «Польського радіо» зазначив: «Тут у нас чіткий розподіл ролей. Жінки відповідають за життя та захист дітей, а чоловіки дбають про безпеку Батьківщини. Чи могло це велике зло, яке пережили українці від російських загарбників, стати основою сили? – Коли з'являється зло, з'являється і добро. Я думаю, що всі, а найбільше путін, здивовані, що проявився великий патріотизм українського народу та його велика жертвовність. Серед інших в Україну повернулися чоловіки, які перебували в Польщі. Вони пішли туди захищати Батьківщину» [7]. «Ми хочемо, щоб громадяни України шукали роботу по всій нашій країні і бралися за неї. Ми хочемо, щоб громадяни України мали можливість працевлаштуватися за своїми професіями. Тому в наступній поправці до закону ми вводимо спрощення у визнанні дипломів», - висловлювала свою думку міністр сім'ї та соціальної політики Марлена Малонг Польщі для газети «Gazeta prawna» [7]. «Для центру біженців «Ромекспо» шукають волонтерів: гори допомоги потрібно розпакувати та відсортувати. Сотні сімей біженців, особливо з дітьми, які потребують одягу, білизни, дитячого харчування, підгузників,

іграшок чи засобів гігієни. Тисячі румунів пожертвували і продовжують жертвувати для тих, хто цього потребує, а це означає, що гори пакетів і мішків потрібно розпакувати, відсортувати та впорядкувати», – інформувала 5 квітня столична мерія, пише румунське видання «Ziare». Видання «PROTV» публікує сюжет про українських дітей, які прибувають у Румунію, втративши батьків [7]. Хоча зазначимо, що в умовах демократії, ми не можемо прирівнювати висловлення послів, політиків, науковців, лідерів думок до загальної думки пересічного громадянина країни – це одна з обставин проблематики формування образу «біженців».

Загалом можемо виокремити основні пункти, завдяки яким формується образ «біженця» з України часто у негативному ключі:

1. Використання мілітаристської лексики. Образ мігрантів у ЗМІ свідомо піддається деперсоніфікації, коли їх асоціюють з багатомільйонною неконтрольованою армією завойовників, що швидко окупує благополучні європейські країни. Така знеособлена маса ніколи не буде викликати співчуття, тоді як приймаюча країна, навпаки, персоналізується й виступає в ролі благодійника, що всіма силами забезпечує цих «невдячних».
2. Підкреслено тривожні заголовки, анотації до матеріалів і тексти. Вони спрямовані привернути увагу читача до проблеми й викликати потрібну емоційну реакцію. Нейтральних серед них майже немає.
3. Використання значної кількості аудіовізуальних засобів (фото, відео, малюнків), що несуть негативне змістове навантаження. Вони привертають увагу, гарно запам'ятовуються та викликають емоції.
4. Наведення статистичних даних без посилань на конкретні джерела (наприклад, «...за неофіційними підрахунками»). З цієї ж серії й «багатомільйонна армія гастарбайтерів». Крім прикладів, що демонструють збільшення чисельності «біженців», у пресі можна зустріти дані про скорочення кількості корінного населення.

5. Публічні висловлювання, оцінки та заяви з боку окремих політичних лідерів, експертів та громадських діячів, що можуть сприяти розпалюванню ксенофобії та міжнаціональної ворожнечі.

Ці всі пункти погіршуються тим, що насправді існують соціально-психологічні особливості біженців – і негативне формування образу про них може ще більше погіршити стан. Розрив між сподіваннями біженців і дійсністю в якій вони опиняються у новому середовищі часто є досить великим. За відносно короткий проміжок часу у них розвивається цілий ряд хвороб і проявляються симптоми, які раніше не спостерігалися. Найбільш розповсюдженими психосоматичними симптомами у біженців є: головні болі, запаморочення, болі в області серця, дискомфорт в області шлунку, кишечника, порушення сну, пригнічений стан, часта зміна, перепади настрою, підвищена збудливість, швидка втомлюваність, відчуття тривоги, страху, невпевненості [6]. Як правило, для біженців характерна наявність одразу всіх, або декількох симптомів. Збудливість передують з втомленістю, емоційний спалах з байдужістю, депресією. Симптоми не проходять протягом декількох років після переселення, психіка стає нестійкою, знижується здатність особистості до адаптивних форм поведінки.

Отже, вимушена міграція і пов'язані з нею труднощі адаптаційного періоду в нових умовах існування негативно впливають на психічне і фізичне здоров'я біженців, що в свою чергу, вимагає переосмислення проблеми організації соціально-педагогічної роботи з біженцями, яка має включати в себе надання цілого спектру соціальних послуг, в тому числі і кваліфікованої психологічної допомоги вищезазначеній категорії населення [5].

Описане вище може тягнути за собою такі наслідки, що одноразовий контакт громадянин приймаючої країни із біженцем в такому стані в найгіршій стадії підтвердить негативний сформований образ медійним простором, і останній закріпиться надовго.

Висновки. Отже в рамках роботи було досягнуто мету – обґрунтування актуальності дослідження проблематики, основні принципи та обставини

формування образу біженців з України через повномасштабне вторгнення Росії в Україну; наведено статичні дані, що підкріплюють теорію; проведено аналіз обставин і способи формування образу здебільшого негативного про біженців з України.

Список використаних джерел

1. Ukraine refugee station [Електронний ресурс] // Operational Data Portal – Режим доступу до ресурсу: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
2. Ганзієнко Д. Тимчасовий захист чи статус біженця: в чому принципова різниця? [Електронний ресурс] / Д. Ганзієнко – Режим доступу до ресурсу: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/210033_timchasoviy-zakhist-chi-status-bzhentsya-v-chomu-printsipova-rznitsya.
3. Крамар О. Україна посідає 8 місце у світі за кількістю емігрантів. Лише у 2021 році країну залишили понад 600 тисяч людей [Електронний ресурс] / О. Крамар – Режим доступу до ресурсу: <https://hromadske.ua/ru/posts/ukraina-zanimaet-8-mesto-v-mire-po-kolichestvu-emigrantov-tolko-v-2021-godu-stranu-pokinuli-bolee-600-tysyach-chelovek>.
4. Ларченко М. Особливості конструювання образу мігранта в контексті сучасних міграційних процесів [Електронний ресурс] / М. Ларченко // Вісник львівського університету. Серія філос.-політолог.студії. випуск 17. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/17_2018/29.pdf.
5. Мигашко Є. Соціально-психологічні особливості біженців [Електронний ресурс] / Є. Мигашко, Н. Тимошенко – Режим доступу до ресурсу: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5928/1/%D0%A2%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9D.%20%D0%9C%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D1%88%D0%BA%D0%BE%20%D0%84.%20%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BE%D1%81>

%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%
D1%96%20%D0%B1%D1%96%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96
%D0%B2.pdf.

6. Психологическая помощь мигрантам : травма, смена культуры, кризис идентичности / под ред. Г. У. Солдатовой. – М. : Смысл, 2002. – 479 с.

7. Що пишуть про біженців з України європейські ЗМІ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://volynonline.com/shho-pyshut-pro-bizhencziv-iz-ukrayiny-yevropejski-zmi/>.